

OUDE GRIEVEN

Moses I. Finley, *De Oude Grieken* (Erven Bijleveld, Utrecht 1996) 240 blz., prijs f34,90.

De gerenommeerde Amerikaanse oud-historicus Moses Finley (1912-1986) publiceerde vanaf de vroege jaren vijftig een imposante reeks boeken over de wereld van de klassieke Oudheid, met name over de Grieken. Finley keerde in 1954 zijn Amerikaanse vaderland - toen nog in de ban van het McCarthyisme waartegen hij streed - de rug toe en doceerde lange jaren in Oxford en Cambridge. *The Ancient Greeks* uit 1963 vormde een centraal werk in zijn oeuvre. Eerst nu verscheen een (goede) Nederlandse vertaling, van de hand van Jacob Mordegai en Adriaan Heyster. Finley geeft een veelomvattend beeld van de Griekse beschaving. Het boek bevat hoofdstukken over de Homerische heldendichten, het archaische Griekenland, de klassieke stadstaat, de literatuur, de natuurwetenschap, filosofie en publieke moraal, de beeldende kunsten en de Hellenistische tijd.

De auteur streeft geen chronologisch geschiedverhaal na en evenmin een samenvatting of grootste gemene deler van de opvattingen van anderen. Hij wil integrale geschiedenis bedrijven. Hij geeft een persoonlijke analyse van de ontwikkeling, de kracht en de zwakte van het klassieke Hellas.

Juist vanwege die persoonlijk getinte visie 'leest' het boek erg prettig. Een sterk punt is de samenhang tussen de ontelbaar veel belangwekkende aspecten van de cultuur van de oude Grieken: politiek, cultuur, economie, ideologie, godsdienst. Als kenner bij uitstek weet Finley de bewonderenswaardige prestaties op gebied van democratie, tragedie, kunst en wetenschap goed te belichten, maar tegelijk is hij een stuk minder zwijmelend over de glorie van de oude Grieken dan heel wat auteurs van fraai geïllustreerde plaatwerken. Hij wijst er bijvoorbeeld op, dat de wereld van orde en harmonie zoals wij die ons soms het oude Hellas voorstellen, eigenlijk nooit bestaan heeft. Als je aan de hand van Pausanias (2e eeuw n.C.) de toestand in Delphi bekijkt, valt juist de wirwar van tegenstrijdigheden in de bouw op. Ook wijst Finley herhaaldelijk op de tekortkomingen van de oude Grieken. Dat er daar niemand ooit kritisch heeft geschreven over de slavernij, is op zijn minst opmerkelijk. Dat de Griekse geleerden wel nadachten over de atoomtheorie of over de voortplanting van dieren en planten, maar hun nieuwsgierigheid niet omzetten in praktische toepassingen, is even significant. Finley wijt deze laatste tekortkoming aan het 'aristocratische' karakter van de Griekse wetenschap en filosofie, die tot ontwikkeling kwam in de klasse van 'vrijgestelden' voor wie slechts een paar praktische zaken telden: oorlogvoering, politiek, poëzie en redenaarskunst. Als we de Griekse uitvindingen willen opsommen, zijn we dus snel klaar.

Finley blijft sterk in contact met de primaire bronnen en geeft meermalen duidelijk aan, wanneer we bepaalde zaken niet zeker weten. Zo is er - om maar wat te noemen - geen onomstotelijk bewijs dat de beeldhouwer Phidias de hand had in voornaamste sculpturen van de tempels op de

Akropolis te Athene.

Het boek '*De Oude Grieken*' kan met gemak concurreren met een werk als het bekende en veelgebruikte *De Griekse Beschaving* van H.D.F. Kitto. Het boek is verlucht met een groot aantal zwart-wit-illustraties en is voorzien van een nawoord van Bastiaan Bommeljé. Jan van Oudheusden

KRUISTOCHTEN

Robert Mulder & Lejo Siepe, *In het voetspoor van de Kruistochten* (Arena, Amsterdam 1996), 216 blz., prijs f39,90.

Negenhonderd jaar geleden vond de eerste Kruistocht plaats. Onder leiding van onder andere Godfried van Bouillon trokken duizenden christenen naar Jeruzalem om de heilige plaatsen, die bedreigd zouden worden, te beschermen tegen de moslims. Naar aanleiding hiervan traden de journalisten Robert Mulder en Lejo Siepe in het voetspoor van Godfried van Bouillon. Zij volgden in grote lijnen de route die Godfried ook gevolgd had: vanuit Keulen naar Oostenrijk en dan door Hongarije, Joegoslavië, Bulgarije, Turkije, Syrië en Libanon naar Jeruzalem.

Mulder en Siepe wilden niet louter en alleen de route van Godfried nareizen, daarover schrijven en tussendoor vertellen wat Godfried en de zijnen allemaal meemaakten. Zij wilden ook een antwoord vinden op vragen als "Wat hebben wij van de Kruistochten geleerd?", "Is onze beeldvorming in het Westen ten aanzien van de islam sindsdien wezenlijk veranderd?" en "Is hier sprake van een nieuw vijandsbeeld gebaseerd op oude vooroordelen?". Erg spannend maken de auteurs hun onderzoek naar de antwoorden op deze vragen niet. Hun boek begint met een aantal uitspraken van bekende personen, waaronder de nestor van de kruistochtgeschiedenis, Steven Runciman. "*De verhouding tussen christenen en moslims worden nu, na 900 jaar, nog steeds gekenmerkt door onbegrip, vooroordelen en achterdocht*", aldus de schrijver van het beroemde *A history of the crusades*, dat begin jaren vijftig verscheen.

Runciman schat dat het Kruisvaardersleger, dat tenslotte vanuit Konstantinopel vertrok, uit 30.000 infanteristen en tussen de 3500 (zegt hij op p. 189) en 4500 (zegt hij, volgens Mulder en Siepe, op p. 43!) ridders bestond. Daarvan bereikten 1300 ridders en 12.000 infanteristen Jeruzalem, dat op 15 juli 1099 veroverd werd. "*Het was zo'n slachtpartij dat we tot onze enkels in het bloed stonden. Zo'n slachtpartij van heidenen had nog nooit iemand gezien of ervan gehoord*", aldus een bij de verovering aanwezige.

In het voetspoor van de Kruistochten is, zoals gezegd, niet alleen het verhaal van de tocht van Godfried van Bouillon. Het is ook een verhaal over de verhoudingen tussen het Westen en de moslims. Op hun tocht komen de auteurs bijvoorbeeld in Bosnië en in Bulgarije, waar moslims nog zeer onlangs werden gedwongen Slavische namen aan te nemen, of in Cappadocië (in Turkije) waar in 1915 anderhalf miljoen

Armeniërs werden vermoord door de Turken. Begrijpelijk dat de vele deskundigen die Mulder en Siepe gesproken hebben, niet erg optimistisch over een verbetering van de verhouding zijn. Integendeel. Terecht noemen de auteurs op het op alle fronten steeds sterker wordende fundamentalisme. Zij wijzen daarbij op de moord op Rabin en het optreden van Louis Farrakhan in de Verenigde Staten.

Al met al is *In het voetspoor van de Kruistochten* is een leesbaar boek, dat door de vele bronnencitaten én de aangesneden thematiek interessant kan zijn voor docenten en bovenbouwleerlingen.

Wim Rongen

HISTORIOGRAFIE

Jo Tollebeek, *De ekster en de kooi. Nieuwe opstellen over de geschiedschrijving* (Bert Bakker, Amsterdam 1996) 323 blz., prijs f39,90.

'Zo blijven dan: beeldvorming, debat en historische ervaring! Deze drie, maar de meeste van deze is de historische ervaring.' Met dit 'bijbelse' oordeel eindigde F.R. Ankersmit in 1993 zijn oratie als hoogleraar in de theoretische geschiedenis.

In *De ekster en de kooi* houdt Jo Tollebeek in zijn titelopstel een pleidooi voor het thematiseren van de nieuwste ontwikkelingen binnen de geschiedtheorie. Aan de hand van een anekdote over de ekster van prins Napoleon schetst hij het wel en wee van de theoretische geschiedenis in Nederland: hoe de kooi zijn ekster kreeg (mede dankzij Jan Romein) en hoe die ekster aanvankelijk nog zweeg maar uiteindelijk schuttingtaal begon uit te slaan. Met dat laatste doet Tollebeek op de ontzetting die het narrativistische gedachtengoed van met name Ankersmit in de jaren tachtig teweeg bracht. Theoretische geschiedenis was enerzijds populair geworden, anderzijds gaapte er een kloof tussen praktijk-gerichte historici en praktijk-arme theoretici. Om die kloof te dichten - om de ekster uit zijn kooi te bevrijden - dient de theoreticus volgens Tollebeek, net als Ankersmit, meer aandacht te schenken aan de historische ervaring.

In deel I van de bundel, die in totaal uit twaalf eerder gepubliceerde opstellen bestaat, geeft Tollebeek zelf het goede voorbeeld door een romantisch dichter als Byron en romantische geschiedschrijvers als Barante en Michelet aan het woord te laten over hun relatie tot het verleden. De keuze voor romantici heeft uiteraard alles te maken met hun verlangen naar een direct contact met de voorbije tijd. Overigens gebruikt Tollebeek in plaats van het begrip historische ervaring veelal het door Huizinga gemunte concept 'historische sensatie': het tast- en zichtbaar worden van het verleden met een onmiddellijkheid die niet onderdoet voor de directheid van een zintuiglijke waarneming. Hoe de historische ervaring zich verhoudt tot de historische sensatie is een vraag die Tollebeek wel stelt maar niet beantwoordt. Dat Tollebeek, ondanks de liefde die hij met romantische geschiedschrijvers deelt voor het anekdotische, de geschiedopvatting van romantici afwijst, blijkt meer dan eens. Zo spreekt hij ergens van hun 'fantasma' de geschiedenis zelf het woord te kunnen geven.

Een van de opstellen in deel II, dat in zijn geheel is gewijd aan beelden, metaforen en symbolen, gaat over de versleten metafoor 'het boek der geschiedenis'. Volgens

Tollebeek hebben de narrativisten deze metafoor 'binnenste buiten' gekeerd met de idee dat er niet zoiets als één tekst van het verleden bestaat, er veeleer talloze teksten over het verleden bestaan. Omdat daarmee niet langer ruimte overblijft voor een onmiddellijk contact met het verleden, wijst Tollebeek in dit opstel opnieuw op het belang van meer aandacht voor de historische ervaring. Tegelijkertijd stelt hij vast dat het ontstaan van historisch begrip zich onttrekt aan deze ervaring en dat de historische sensatie doorgaans wordt opgeroepen door voorwerpen of plaatsen, niet door de grote geschiedenisverhalen. Je kunt je dus afvragen of met het thematiseren van de historische ervaring de geschiedtheorie wel zo'n grote dienst wordt bewezen.

De ekster en de kooi, waarvan het derde deel historiografisch van aard is - het heet 'Nogmaals de ijkmeesters' - bestaat uit opstellen die met recht 'nieuw' mogen worden genoemd. Maar zoals van een bundel te verwachten valt, zijn niet alle (geschiedtheoretische) beschouwingen even 'af'. Wat dat betreft is het schilderij van Claude Monet, dat op de voorkaft prijkt, nogal voorbarig. Daarop zit 'de ekster' namelijk 'al' op een (impressionistisch) hekje in de vrije natuur.

Jenneke de Jong

BIOGRAFIE

Igor Cornelissen, *Paul de Groot. Staatsvijand nr.1* (Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam 1996), 264 blz., prijs f39,90.

Tegen het eind van zijn biografische schets van Paul de Groot slaakt Igor Cornelissen de curieuze verzuchting dat hij journalist en helaas geen historicus is.

Toen ik die passage las, had ik al een paar keer hetzelfde gedacht. De schrijver schreeuwt als het ware van elke pagina dat hij prachtige stukken kan schrijven, maar incapabel is een coherent werk van langere adem te fabriceren. Dat is jammer, want hij leek de aangewezen man voor een biografie over Paul de Groot. Cornelissen is kenner bij uitstek van de 'lunatic fringe' van links Nederland. In *Vrij Nederland* heeft hij tal van prachtige portretten van uiterst linkse landgenoten geschreven en zijn leven lang is hij al gefascineerd door de man die de CPN van 1938 tot 1977 met ijzeren hand leidde. In zijn boek is dat ook wel te merken: het verveelt geen moment. Maar tegelijk stelt het diep teleur omdat Cornelissen niet meer geeft dan een aaneenschakeling van smakelijk opgediste anecdotodes, aangevuld met impressies uit de verslagen die de BVD in een jarenlange afluisterpraktijk produceerde.

De relevante vragen laat hij onbeantwoord. Zo blijft onduidelijk waarom De Groot na de Eerste Wereldoorlog niet alleen in de communistische beweging verzeild raakte, maar zich daarin ook al snel ontwikkelde tot een van de meest onaangename figuren. Die naargeestige carrière lijkt niet voor de hand te liggen omdat hij een prettige jeugd had gehad en een Bourgondische levensgenieter was. Onduidelijk blijft ook hoe De Groot in 1930 in het partijbestuur van de CPN terechtkwam en zich in 1938 tot algemeen-secretaris, dus zeg

